

Otázky

- Jaký je rozdíl mezi pojetím diskurzu jako sociální aktivity a významovou strukturou?
- Ke studiu jakých témat lze využít diskurzivní analýzu?
- Je diskurzivní analýza vhodná ke studiu kauzalit? Proč?
- Ve vhodném politickém projevu (novoroční projev, projev k 28. říjnu...) se pokuste najít jazykové prostředky a formy realizace (personifikaci, synekdochu, metafory či metonymii...), pomocí kterých je znázorněno „my“ – tedy český národ.
- Navrhněte konkrétní identitu jako předmet foucaultovské historické diskurzivní analýzy a pokuste se identifikovat událost(i) (či „zahraněně-politické“ akty), v nichž lze formování této identity sledovat.

5

Analýza metafor

Petr Drulák

Analýza metafor nepředstavuje samostatnou **metodologii**, rovněž ji však nelze ztotožnit s jednou konkrétní **metodou**. Z hlediska našeho úvodního vymezení těchto pojmů označuje soubor několika metod využívaných především metodologií analýzy diskurzu, již se věnuje předchozí kapitola. Výzkum metafor nachází své využití nejen v tradičních sociálněvědních oblastech diskurzivních analýz, k nimž patří například politologie, sociologie či kulturní antropologie, nýbrž také v lingvistice (z níž pochází), literární vědě, psychologii a v kognitivních vědách. Tato kapitola se věnuje analýze metafor politického diskurzu. To, co bylo v předchozí kapitole řečeno o diskurzivní analýze, se proto z větší části vztahuje i na analýzu metafor a nebude znovu rozebíráno.

Metaforu můžeme předběžně vymezit jako jazykový jev, který propojuje dvě odlišné oblasti naší zkušenosti. Toto vymezení odpovídá všeobecné příjmané definici metafor jako rétorického nástroje, který nám umožňuje „vidět něco jako něco úplně jiného“ (Burke, 1945, s. 503, citováno v Cameron, 1999a, s. 13). Když například o někom řekneme, že „zářil radostí“, nemyslíme tím, že by z něho skutečně vycházelo světlo. Metaforicky však popisujeme něčí náladu prostřednictvím pozitivních pojmů světa a tepla. Když se politici navzájem „napadají“, obvykle to neznamená, že mezi nimi dochází k fyzickým potyčkám. Jedná se o důsledek metafor, která zobrazuje politickou diskusi jako fyzický zápas. Metafory jsou v jazyce důležité právě tím, že propojujícím dvou odlišných oblastí prohlubují, či naopak zasírají naše porozumění světu. Pokud rozeznáme metafor, o něž akteři opírají své myšlení a jednání, jsme schopni stanovit hranice, v nichž se tyto akteři budou pohybovat.

Možnosti použití metafor při zkoumání politického diskurzu budou naznačeny následujícím způsobem. Nejprve ukážu, že analýza metafor je slučitelná s řadou ontologických a epistemologických pozic. Následně se budu věnovat důkladnějšímu metodologickému rozpracování pojmu metafor a souvisejících pojmů pro potřeby operacionalizace. V praktické části rozeberu tři studie využívající analýzu metafor ke studiu politické reality: monografi z oboru

mezinárodních vztahů věnovanou americkým metaforám bezpečnosti, článek z oboru evropských studií o metaforách evropské integrace a politologickou monografií zabývající se metaforami na americké domácí scéně.

5.1 Ontologická a epistemologická flexibilita

Analýza metafor je na pomezí mezi politologickými přístupy zkoumání diskurzů, které se většinou tážou, *co se v daném diskurzu říká či píše, a přístupy lingvistickými, které se zaměřují na otázku, jak jsou zkoumané věci diskutivně vyjadřovány*. Metaforý se týkají jak obsahu, tak i formy sdělení. Většina či nevědomě používají účastníci diskurzu ve zkoumané oblasti (Lakoff, 1992, 1996; Chilton, Ivin, 1993; Chilton, Lakoff, 1995; Schäffner, 1995; Musolf, 1995; Chilton, 1996; Milliken, 1996; Hülse, 2003; Luomaaho, 2004; Drulák, 2006a). Další analýza takto nalezených metafor následně vede k závěrům buď o představách jednotlivých aktérů o zkoumaném předmětu, nebo o všeobecně sdílených představách, jimiž je zkoumaný předmět diskurzivně konstruován. Výzkum metafor není podmíněn ontologickou volbou mezi strukturou a jedním (či holismem a individualismem). Metaforami můžeme zkoumat jak úmysly a jednání individuálních aktérů, tak i sdílené diskurzivní a politické struktury, v nichž se aktéři pohybují.

První typ studií se zabývá metaforami vybraného politika či skupiny k jejich charakteristice nebo srovnává metaforý několika jednotlivců či skupin. Z nalezených shod a rozdílů potom vysvětluje rozdíly v jejich jednání. Máme například studie srovnávající **metaforý zahraničí**, používané prezidentem, ministrem zahraničí a poradcem pro otázky národní bezpečnosti v Carterově administrativě (Rosati a Campbell, 2004), či **metaforý otcovství** u amerických republikánů a demokratů (Lakoff, 1996).

Druhý typ studií se zaměřuje na hledání všeobecně sdílených metafor, které ovládají zkoumaný diskurz a které všem jeho účastníkům vytvářejí hranice srozumitelnosti, poznání a přijatelnosti. Některé z těchto studií například ukazují, že veškeré západní myšlení o státu vychází z metaforý státu jako **NADOBÝ** (Lakoff a Chilton, 1995), jiné zase poukazují na to, jak jsou naše představy o bezpečí a stabilitě závislé na metafoře **ROVNOVÁHY** (Schäffner, 1995).

Výzkum metafor rovněž neimplikuje epistemologickou volbu mezi interpretací a vysvětlením. Metaforý se obvykle zkoumají především kvalitativně

a interpretativně, když chceme „zevnitř“ pochopit jednání určitého aktéra či rekonstruovat sdílené představy aktérů. Jedná se například o studie, které odhalují převládající metaforu státu a její důsledky pro praktickou politiku (Milliken, 1996), či práce, které ukazují, jak jsou určité politické či ideologické skupiny myšlenkově uvězněny v určitých metaforách zahraniční politiky. Lze je však vyhodnocovat také kvantitativně a jako součást kauzálních mechanismů, ať už mají roli závislých, nezávislých, či zprostředkujících proměnných. Například De Landtsheerová s De Vriťovou vytvářejí kvantitativní index, jímž hodnotí frekvenci, sílu a obvyklost zkoumaných metafor a podle vývoje tohoto indexu v časové řadě činí závěry o nepřipravenosti nizozemské politické scény na krizové situace (De Landtsheer a De Vriť, 2004). Anderson ukazuje, že v průběhu přestavby dochází v sovětském oficiálním diskurzu k poklesu výskytu metafor velikosti a nadřazenosti a naopak nárůstu metafor vyjednávání, společenosti a strannictví, přičemž tuto změnu v použití metafor chápe jako jednu z příčin sovětského reformního procesu (Anderson, 2004).

Pres tuto ontologickou a epistemologickou pružnost analýzy platí, že naprostá většina badatelů vychází z pozice, která je holistická (strukturně orientovaná) a interpretativní. Tato orientace souvisí s vlivem příkopnické práce Lakoffa a Johnsona *Metaforý, kterými žijeme* (Lakoff a Johnson, 2002/1980), která se stala nejdůležitějším inspiračním zdrojem současné analýzy metafor v řadě vědních oborů.

5.2 Základní pojmy empirické analýzy metafor

Zatím jsme se opírali pouze o předběžné vymezení pojmu metaforý. K jejímu použití v empirickém výzkumu je však třeba tento pojem podrobněji rozpracovat. Za tímto účelem budeme rozlišovat mezi **metaforickým pojmem** a **metaforickým výrazem**, odlišíme metaforý **konvenční** od **nekonvenčních** či **usazených** a zavedeme pojmy **řetěvého společenství** a **korpusu**. Při rozpracování budeme vycházet jednak ze zmíněné práce Lakoffa a Johnsona a také z některých dalších lingvistických a sociolingvistických prací (Gumpert, 1968, 1972/1968; Cameron a Low, 1999).

Lakoff a Johnson odhalují metaforičnost běžného jazyka a ukazují, že metaforý nejsou pouhou jazykovou ozdobou, nýbrž že se jedná o naprosto nepostradatelné nástroje našeho myšlení i vyjadřování. Základní roli hraje

jejich rozlišení mezi **metaforickým** pojmem a **metaforickým výrazem**. Metaforický pojem, jako například STÁTY JSOU LIDÉ (odlišujeme je VELKÝMI PÍSMENY), je definován jako zobrazení spojující dvě odlišné pojmové oblasti naší zkušenosti (Lakoff, 1993, s. 208): **zdrojovou oblast**, v našem případě LIDÉ, a **cílovou oblast**, v našem případě STÁTY. Toto zobrazení nám umožňuje použití pro porozumění cílové oblasti to, co víme o zdrojové oblasti. V našem případě nás metaforický pojem povede k tomu, že tím, co víme o lidech, si usnadníme naše chápání států. Metaforický pojem je abstraktním jevem, který je identifikován na úrovni myšlení či na úrovni abstraktní struktury jazyka. Rozhodně však neplatí, že by musel být součástí používané řeči.

Naopak na úrovni řeči nalezneme metaforické výrazy. Jedná se o konkrétní výrazy, které vyjadřují určitý metaforický pojem. Například věty „Německo se rozhodlo“ či „USA usilují o odvetu“ jsou dva konkrétní a odlišné výrazy, které se však vážou k témuž pojmu STÁTY JSOU LIDÉ (o lidech víme, že se rozhodují nebo že usilují o odvetu, o abstraktních entitách typu států to nevíme, dokud si je k lidem nepřipodobíme). Zatímco pojmy přemostují celé oblasti naší zkušenosti, výrazy spojují konkrétní prvky těchto oblastí.

Tyto příklady naznačují šňit našeho pojetí metafor, která je dále umocněna tím, že do pojmu metafory řadíme i analogie a připodobnění, které sice nejsou metaforami v pravém slova smyslu, nicméně spadají do naší definice nástrojů propojujících dvě odlišné oblasti naší zkušenosti. Ve větě „Německo se rozhodlo“ bychom obvykle žádnou metaforu nehledali. Věšinou bude považována za naprostou normální tvzení, které lze brát zcela doslovně. O to je však cennější, když si uvědomíme logickou závislost tohoto tvrzení na metaforickém pojmu STÁTY JSOU LIDÉ, bez něhož by jakékoli tvzení o „rozhodování států“ neměly smysl. Analytické využití takto široce zavadebného konceptu metafory nám potom umožňuje odhalit metaforičnost, a tudíž i kognitivní a jazykové meze jazyka, který se na první pohled jeví jako čistě neutrální a popisný.

Důležitou charakteristikou metafor je jejich jazyková viditelnost. Metafory bývají často spojovány s jazykovými anomáliemi, pojmovými nesourodostmi či napětím (Cameron, 1999a, s. 20), které signalizují neobvyklou doprovázající její použití v jazyce. To odpovídá obecným představám o metafoře jako rétorickém nástroji obrazného jazyka, který nemůže být brán doslovně, pokud má mít nějaký smysl. Nicméně naše pojetí nespojuje metaforu s jazykovou neobvyklostí, naopak ukazuje, že metaforou je i řada zdánlivě doslovných sdělení, které v obecných představách za metaforu nepovažujeme.

Jak je možné, že některé metafory bez problémů jako metafory určíme, poněvadž u nich budeme vnímat ony jazykové neobvyklosti, na něž se odvolávají některé definice, zatímco jiné se budou jevit jako doslovná tvrzení? Metafory se vyskytují v několika vrstvách a tyto vrstvy jsou výsledkem jazykového usazování. Toto usazování závisí na řadě jazykových i neязыkových faktorů. Pokud se však ostatní podmínky nemění, však platí, že čím déle a intenzivněji je určita metafora používána, tím je pravděpodobnější, že se promění na výraz, který bude brán jako doslovný (Hülisse, 2003; Strong, 1976/1984, s. 99). V této souvislosti rozlišíme tři vrstvy metafor – *usazené, konvenční a nekonvenční*.

Usazené metafor, jako například „Německo se rozhodlo“, nejsou jako metafory vnímány, neobsahují žádné jazykové neobvyklosti a slouží jako neutrální nástroje doslovné komunikace. Definují normalitu a jsou brány jako něco samozřejmého. Jejich metaforická neviditelnost jim propůjčuje mimořádnou moc, neboť v jejím důsledku obvykle nejsou jako metafory reflektovány. Někdy jsou označovány jako „mrtvé“ metafor (Black, 1993, s. 25), čímž se odkazuje na jejich skrytou metaforičnost. Konvenční metafor, jako například „tři pilíře Evropské unie“, jsou v důsledku své určité neobvyklosti považovány za metafor, ale rovněž jsou vzhledem ke své snadné srozumitelnosti zavedeny jako komunikační nástroje, které nevyžadují další vysvětlení.

Naopak nekonvenční metafor nefungují v běžné komunikaci a jsou těžko srozumitelné, neboť porušují pravidla běžné komunikace a běžného uvážování. Na druhou stranu tím, že spojují dvě oblasti naší zkušenosti neobvyklým způsobem, poskytují netriviální pohled na věc a vytvářejí nové poznatky. Občas se v této souvislosti mluví o „silných“ metaforách (Cameron, 1999b, s. 131). Jsou jedním z nástrojů lidské kreativity (Black, 1993; Schön, 1993; Lakoff, 1993; Petrie a Oshlag, 1993; Stich, 1993). Nekonvenční metaforou bylo například koncem osmdesátých let vyjádření „pilíře Evropské unie“, které se objevilo jako jedna z možností další cesty evropské integrace a které se intenzivním užíváním postupně přeměnilo na konvenční metaforu (Luoma-aho, 2004).

Hranice mezi těmito třemi vrstvami nemusí být vždy úplně zřejmá, záleží na tom, jak jsou dané metafory vnímány a používány účastníky diskurzu. Metafory jsou rozvrstveny jako usazené, konvenční a nekonvenční vždy ve vztahu k určitému řečovému společenství. Například výraz „pilíře Evropské unie“ je usazen v diskurzu odborníků na evropskou integraci, nicméně v rámci obecného použití jazyka se bude patrně jednat o nekonvenční výraz. Obecně můžeme „řečové společenství“ (*speech community, linguistic community*)

vymezit jako skupinu lidí, kteří jednak vstupují pravidelně a často do vzájemných kontaktů uskutečňovaných prostřednictvím „sdíleného systému slovních znaků“ a jednak se odlišují od jiných podobných skupin významnými rozdíly v použití jazyka (Gumperz, 1968/1972, s. 219).

Příslušníci řečového společenství sdílí jazyk, zkušenosti a základní představy a toto sdílení udržují a utvářejí vzájemnou komunikaci.

Řečová společenství proto mívají jasnou sociální dimenzi a odpovídají takovým specifickým sociálním jednotkám, jakými jsou například státy, kmeny či náboženská společenství (Gumperz, 1972, s. 16). Ačkoli řečové společenství obvykle používá pouze jeden jazyk, existují i **transnacionální řečová společenství**. Příkladem takového společenství může být mezinárodní síť diplomatů, v níž se původně mluvilo diplomatickou latinou, později diplomatickou francouzštinou a dnes převládá diplomatická angličtina. Ačkoli diplomaté tradičně hájili zájmy svých panovníků, přesto vytvořili společenství, které strálo národnostní či jazykové rozdíly a které bylo postavené na vzájemné solidaritě a na nepsaných, leč všeobecně uznávaných normách (Nicholson, 1969, s. 40). Toto společenství vytvořilo svůj jazyk, který byl sice jen těžko srozumitelný nezasvěceným, ale který měl nezastupitelnou úlohu v mezinárodním jednání (Nicholson, 1969, s. 122–123).

Podobně vznikl i zvláštní jazyk v rámci evropské integrace v souvislosti, s nímž bylo pozorováno, že „zatímco se aktéři prou o konkrétních otázkách, nárůst jedinečné slovní zásoby, která zachycuje stále více sdílených poznatků, přispívá k jejich provázanosti a napomáhá vytváření evropské politické třídy“ (Christiansen et al., 1999, s. 541). Ačkoli velkou část tohoto jazyka předstávají administrativní zkratky, které jsou vlastní každé velké organizaci, jazyk evropské integrace obsahuje rovněž metaforické výrazy, které spolu utvářejí povědomí o EU. Jejich původ obvykle příliš neseouvisí s pravidly a zvláštnostmi konkrétního národního jazyka, nýbrž je dán funkčně zkráceností evropské integrace. Například při analýze takových pojmů jako „sdílená suverenita“, „komunitární metoda“ či „acquis communautaire“ nebude tou nejdůležitější informací to, jak daný pojem zapadá do angličtiny či francouzštiny, nýbrž to, jak je zakotven v různých perspektivách reflektujících evropskou integraci.

Důležitým pojmem analýzy metafor a diskurzivní analýzy obecně je **korepus**, tedy soubor dokumentů, o jejichž systematické vyhodnocení se opírá empirická analýza daného diskurzu.

5.3 Metafory bezpečnosti

Práce Paula Chiltona *Security Metaphors* nabízí zatím nejdetailnější a nejrozsáhlejší aplikaci analýzy metafor ve výzkumu mezinárodních vztahů (Chilton, 1996). Kniha si klade otázku po metaforách, o které se opíraly americké představy o bezpečnosti v době studené války a po ní. Nejdůležitější řečovým společenstvím, které zkoumá, jsou tvůrci americké zahraniční politiky v letech 1945–1950. Tato práce, která se hlásí k přístupu Lakoffa a Johnsona, je důležitá nejen svým rozsahem a analytickou hloubkou, ale také tím, že zásadně teoreticky i metodologicky ověřila výzkum metafor v mezinárodní politice. Sama analýza metafor se opírá o důkladnou reflexi příslušné teoretické a historické literatury, čímž začínuje výsledky diskurzivní analýzy do politického kontextu. Náš výklad se zaměřuje pouze na tu část Chiltonovy práce, která nám umožní dokumentovat jeho metodologický postup, nutně proto pomůžeme řadu dalších empiricky důležitých závěrů jeho výzkumu.

Zdroje a východiska

Z hlediska textové analýzy se jeho postup opírá o tři druhy empirických zdrojů, v nichž hledá a analyzuje metafory bezpečnosti:

- klíčové texty teoretické reflexe mezinárodních vztahů;
- politické dokumenty zkoumaného období;
- způsoby jazykového použití v běžné angličtině.

Tento postup však vyžaduje rovněž pečlivý rozbor politického kontextu. Chilton totiž nevytváří žádný větší korpus textů, ani při analýze tradice mezinárodního myšlení, ani při rozboru politického diskurzu zkoumaného období. Naopak se selektivně soustředí pouze na několik dokumentů, které považuje ve zkoumaném diskurzu za rozhodující. Aby takový úzký výběr obhájil, musí vysvětlit, proč se zabývá právě těmi několika vybranými texty, a nikoli jinými.

Čím tak na základě studia sekundární literatury. Z literatury o teoretické reflexi mezinárodních vztahů přejímá závěr, že dominantní tradicí myšlení o mezinárodní politice představuje v americkém kontextu realismus, jehož předchůdcem je Thomas Hobbes a klasiky 20. století jsou Hans Morgenthau a Kenneth Waltz. Tímto způsobem identifikuje tři texty těchto autorů, jejichž

metafory bezpečnosti může považovat za směřované pro obecné porozumění tomuto pojmu v mezinárodních vztazích.

Při výběru politických dokumentů se opírá o rozsáhlou historickou literaturu zabývající se studenou válkou. Na jejím základě dochází k závěru, že pro studium amerických představ o bezpečnosti v období studené války jsou rozhodující léta, která následovala bezprostředně po druhé světové válce. Vybírá několik klíčových dokumentů z tohoto období, které odrážejí tehdejší americké představy. Na základě argumentů z historické literatury ukazuje, že metafory bezpečnosti použité v těchto dokumentech byly platiné pro americkou zahraniční politiku v celém období studené války. Metafory těchto dokumentů jsou podrobně rozebrány; navíc je pro dokreslení poněkud zběžněji analyzováno několik dalších dokumentů identifikovaných stejným způsobem.

Informace o běžném jazykovém použití pojmu bezpečnosti jsou cenné proto, že odbojný diskurz, který je jinak vlastním předmětem výzkumu, není nezávislý na diskurzu obecném, z něhož čerpá významy a souvislosti na té nejlhubší úrovni. Zdrojem těchto informací jsou Chiltonovi především znalosti rodilého mluvčího angličtiny. Nicméně nejedná se o jediný možný zdroj. Výzkumníci, kteří nejsou rodilými mluvčími jazyka, jehož metafory zkoumají, se mohou opírat o výkladové slovníky, etymologické analýzy či o korpusové rozborly použití daného pojmu v běžném jazyce.

Zavedení metafor bezpečnosti

Analýza běžného jazyka na jedné straně a rozbor teoretické literatury na straně druhé umožňují Chiltonovi metaforicky zavést a definovat bezpečnost na té nejobecnější úrovni. Ve své analýze každodenního jazykového použití podstatného jména „bezpečnost“ či „bezpečí“, přídatného jména „bezpečný“, příslovce „bezpečně“ a slovesa „zabezpečit“ si Chilton všimá, že v angličtině je pojem bezpečnosti spojen s metaforickými pojmy NÁDOBA (CONTAINER) a POUTO (LINK). Jeho vývoody platí z velké části i pro češtinu, byť přímý překlad analyzovaných metafor často možný není.

Metaforický pojem NÁDOBY předpokládá jasné rozlišení vnitřku od vnějšku souvislou a neproniknutelnou hranici. Bezpečnost je v běžném jazyce spojována s přítomností uvnitř jakési abstraktní NÁDOBY, která nás svými stěnami chrání před vnějším světem. Používají se slovní spojení „v bezpečí domovů“, do „zabezpečené budoucy“ nelze proniknout, „ukrýváme se do bezpečí“ apod.

Metaforický pojem POUTO dává bezpečnosti do souvislosti se znehybněním. Bezpečné je to, co je připoutáno a nemůže se hýbat. Je tomu tak u „bezpečnostních pátů“, „bezpečnostních svazků“ či „zabezpečeného nákladu“, ale například i pojem „sociálního zabezpečení“ s sebou nese znehybnění ve smyslu fixace budoucích příjmů. Co není zabezpečené, potom padá a mluví se o zhroutení či bezpečnostním kolapsu.

Metaforickou souvislost mezi bezpečností a metaforickými pojmy NÁDOBA a POUTO odkrývá také česka Hobbes a dalších klasiků realismu. Na základě přímých citací Chilton ukazuje, že bezpečnost je převážně pojednávána v souvislosti se státem, přičemž stát je metaforicky chápán jako budova, což odpovídá pojmu NÁDOBY. V realismu, a tedy převažujícím diskurzu je bezpečnost chápána jako zajištění státu pojímaném jako NÁDOBA. Chilton si všimá ještě dalších metaforických pojmů důležitých v převládajícím diskurzu o mezinárodních vztazích a v angličtině obecně. Jedná se o metafory, jejichž zdrojovými oblastmi jsou OSOBA, CESTA a SÍLA. Jejich rozbor však není nezbytný pro pochopení jeho metodologického postupu.

Tyto metaforické pojmy potom mají zásadní důsledky pro naše myšlení o státu a bezpečnosti. Například metafora NÁDOBY umožňuje odlišit vnitřní bezpečnost (to, co je uvnitř NÁDOBY) od vnější a obecně vnitřní záležitosti od zahraničních, v důsledku čehož se mimo jiné zahraniční politika vyvíjí jako zvláštní typ politické praxe. Prostřednictvím metafor OSOBY lze státu přičíst účelové jednání, například hájení vlastního zájmu a odpovědnost za toto jednání.

Aplikace zavedených metafor

Po tomto vyjasnění zkoumaných pojmů přistupuje Chilton k vlastní analýze amerických představ o bezpečnosti v době studené války. Nejprve shrnuje historickou literaturu věnující se období bezprostředně po skončení druhé světové války. Na tomto základě charakterizuje toto období jako dobu hledání vodítka pro novou americkou zahraniční politiku. Dokládá, že zatímco předválečná politika byla v rozhodující míře ovlivněna metaforou „politika otevřených dveří“, v průběhu války se objevují nové koncepty, jako například pojem „národní bezpečnost“, které pak doprovázejí hledání nové poválečné strategie.

Chilton proto také shrnuje historické rekonstrukce rozhodovacích procesů a vlivového působení, které nakonec vedly k formulaci politiky zadřování, jež určovala americkou zahraniční politiku po celé období studené války. Tato rekonstrukce mu umožňuje určit několik rozhodujících dokumentů,

keré odrážejí mezníky hledání nové americké strategie. Jsou to: Kennanův „dlouhý telegram“ z roku 1946, Trumanův projev v Kongresu z roku 1947 (Trumanova doktrína) a Kennanův článek ve *Foreign Affairs* z roku 1947.

Jako „dlouhý telegram“ vstoupila do dějin analýza Sovětské zahraniční politiky, kterou v Moskvě vypracoval americký diplomat George Kennan. Chilton identifikuje metafory, které Kennan používá při charakteristice Sovětského svazu a sovětské zahraniční politiky, a ukazuje, že Kennanova doporučení pro americkou zahraniční politiku lze chápat jako rozvinutí těchto metafor.

Chilton si všimá, že nejdůležitější argumentační linie dlouhého telegramu se z metaforického hlediska opírají o dobře známé zdrojové oblasti OSOBA, NÁDOBA, CESTA a SÍLA. Právě tyto metafory se v telegramu objevují nejčastěji (jejich frekvenci však Chilton nijak nepřesňuje). Metafora OSOBY se projevuje jednak tím, že Sovětský svaz je často popisován skrze vláde „Stalin“, „vládcí v Kremli“ nebo skrze jeho poddané „Rusové“. Nepochybně však ani přímé ztotožnění Sovětského svazu s jednající OSOBOU, například „Sovětský svaz je mentálně nemocný“. Ve všech případech je téma OSOBÁM přisuzováno instinktivní jednání, neschopnost racionální dohody hranicíc s mentální poruchou, například „neurotický pohled na svět“, „instinktivní strach“, „nepodajný a nerozumný jedinec“.

NÁDOBA je podle Chiltona další důležitou zdrojovou oblastí, kterou Kennan využívá při charakteristice Sovětského svazu. SSSR se podle Kennana izoluje od vnějšího světa a v upemění hranice mezi sebou samým a ostatními spatřuje zábrnu své bezpečnosti. Kennan proto zdůrazňuje kontrast mezi vnitřkem („vnitřní ruská nutnost“, „skrytá sovětská moc“, „situace uvnitř“) a vnějškem („vnější svět“). Sovětský vnitřek je charakterizován jako problematický a vnějšek jako bezproblémový.

Zdrojová oblast CESTY se uplatňuje zejména při označování Sovětského svazu jako „zpátečnického“ na cestě pokroku. Kennan rovněž líčí pohyb SSSR na CESTĚ k další expanzi. Zdrojová oblast SILY čerpá především z fyzikálního pojetí síly v mechanice a hydraulice. Například stoupající „tlak“ uvnitř sovětské NADOBY se projevuje stoupajícím „tlakem“, kterým tato NÁDOBA působí navenek. SÍLA vyžaduje protisílu, která by ji vyrovnala.

Chilton si všimá, že obrovská přesvědčovací síla dlouhého telegramu spočívá jednak ve využití usazených zdrojových oblastí (Kennan nepřichází s novými či neobvyklými metaforami) a jednak v tom, jak se jeho metafory překrývají a navzájem posilují. Ať už je SSSR líčen jako mentálně narušená OSOBA, či SÍLA tlačící navenek, nabízí se jednoznačné doporučení pro americkou zahraniční politiku, které se navíc jeví jako nevyhnutelný

a přirozený důsledek sovětského jednání. Tím doporučením je „zadržovat“ (*contain*) Sovětský svaz. Zadržování (*containment*) je v této souvislosti v souladu s oběma základními metaforami bezpečnosti NÁDOBA a POUTO. Souvislost s NÁDOBOU je v angličtině dána již etymologicky (*CONTAINER* a *containment*), nicméně působí i v řadě dalších jazyků v tom smyslu, že bezpečnost zajišťuje neproniknutelná hranice (stěna NADOBY), která chrání před nebezpečným vnějškem. Podobně POUTA mohou poskytnout bezpečí, pokud je zdrojem nebezpečí OSOBA.

Ač Kennan slovo „zadržování“ v tomto textu nepoužívá a od pozdější politiky zadržování se částečně distancuje, Chilton svou analýzou ukazuje, že základní rámec této politiky z metafor Kennanova textu jasně vyplývá. Chilton rovněž podobným způsobem analyzuje další dva dokumenty (Trumanovu doktrínu a Kennanův článek), aby ukázal další zpřesňování politiky zadržování.

Interpretace závěrů

Chilton vychází z toho, že metafory jsou nezbytnými nástroji promyšlené a formulace politických strategií. To platí především o usazených metaforách, na něž se zaměřuje jeho výzkum. Kennanův případ rovněž ukazuje, že použití určitých metaforických pojmů má diskurzivní i politické důsledky, které nemusejí být vždy předvídaný tím, kdo je používá (v druhé části knihy Chilton dokumentuje, jak Gorbačovova metafora „evropského domu“ začala žít svým vlastním životem s důsledky, které sovětský vůdce nepředpokládal).

To však neznamená, že by metafory politiku určovaly. Chilton si je plně vědom důležitosti nediskurzivního kontextu (např. institucionálního, sociálního, technologického, ekonomického, osobního), v němž se politika odehrává a který ji nutně ovlivňuje. Sama volba jím zkomandého období, tedy konec druhé světové války, je podmíněna nediskurzivní událostí, která však vytvořila předpoklady pro diskurzivní změnu. Vztah mezi metaforami a politikou není podle Chiltona kauzální. Činí jasnou epistemologickou volbu, když vymezuje jako svůj cíl interpretativní porozumění americké zahraniční politiky, které má umožnit formulaci očekávání jejího možného vývoje a odmltá kauzální vysvětlování a s ním pokusy o předpovědi jejího dalšího vývoje.

Očekávání není předpověď, i když v obou případech jde o výpověď o budoucnosti. Předpověď závisí na odhalení kauzálního mechanismu, kdy ze změn hodnot nezávislých proměnných usuzujeme na změny proměnných

závislých. Oproti tomu očekáváním podle Chiltona vychází z toho, že zavedené metaforické pojmy, které jsou všeobecně sdílené, budou i v budoucnu ovlivňovat myšlení a jednání politických aktérů. Neznámená to, že by se prostřednictvím metafor dala politika předvídat, nicméně metafory ji stanovují určité hranice možného či myslitelného, například jednání konzistentní s modelem státu jako NÁDOBY. Očekávání je potom vymezením těchto hranic s tím, že v budoucnosti patrně nebudou překročeny.

Chilton v této souvislosti zpětně formuluje očekávání vývoje americké zahraniční politiky po druhé světové válce. Ukazuje, že klíčové dokumenty americké zahraniční politiky v letech 1946–1947 využívaly několik metaforických zdrojových oblastí, které patří k oblastem hojně frekventovaným jak v oblasti mezinárodní politiky, tak i v běžné angličtině (OSOBA, NÁDOBA, CESTA a SÍLA). Tím byla zajištěna přesvědčivost strategie zadržování. Postavením americké strategie na těchto metaforách byly rovněž vrytýčeny hranice, v nichž se pohybovala americká zahraniční politika během studené války, a dokonce i v letech po ní.

5.4 Metafora evropské integrace

Moje práce zabývající se metaforami evropské integrace (Drulák, 2006a) je příspěvkem do oborů evropských studií a mezinárodních vztahů. Zakomponování této stati do textu nebylo motivováno jejím výjimečným postavením v oboru, jako tomu bylo v předchozím případě, nýbrž mojí snahou využít k výkladu metodologického postupu vlastní znalosti a nespolehat se pouze na vnější rekonstrukci výzkumných postupů jiných.

Práce se zabývá rozbořením představ evropských politických elit o dalším vývoji evropské integrace. Metodologický postup můžeme zobecnit a rozdělit do následujících kroků: výběr cílové oblasti a řečového společenství, sestavení korpusu, dedukce metaforických pojmů, hledání metaforických výrazů a přehodnocení metaforických pojmů, stanovení frekvence metafor v korpusu, porovnávání segmentů diskurzu a vyhodnocení politických důsledků (Drulák, 2008).

Od Chiltonova postupu se tento metodologický postup liší v několika ohledech: věnuje menší pozornost mediaturzivnímu kontextu, explicitněji rozebírá identifikace metaforických pojmů, zkoumá projevy v několika jazycích a kombinuje kvalitativní metody s kvantitativními.

Výběr cílové oblasti a řečového společenství

Výzkumná otázka, kterou si klademe primárně a nezávisle na metodologií, nám na té nejobecnější úrovni vymezuje cílovou oblast, k níž hledáme v rámci metaforického spojení oblastí zdrojové. Cílovou oblastí může být cokoli – politická strategie určitého státu, bilaterální vztah dvou států, mezinárodní organizace, domácí instituce, konkrétní politik, volby, válka atd. Tato studie se táže po možnostech zřetelného institucionálního uspořádání EU. Cílovou oblastí je tedy povaha EU a hledané metafory ji propojují se zdrojovými oblastmi, podle nichž je EU vykládána, hodnocena a chápána. Cíl výzkumu potom spočívá v doplnění výroku: „EU je (jako) ...“

Výběr řečového společenství závisí na tom, čí diskurz nás zajímá. Čí metaforické představy chceme sledovat. Chceme rozobírat to, co říkájí a píší politici aktéři, novináři, akademici, úředníci, bloggeri, občané? Zaměříme se na diskurz jednoho státu, nebo více států? Budeme pracovat s jedním jazykem, či více jazyky? Tato studie se zaměřuje na nejvyšší politické představitele členských a kandidátských států EU. Předpokládá, že tyto politické elity představují transnacionální řečové společenství. Rovněž předpokládá, že jejich metafory se vzhledem k jejich postavení bezprostředně promítají do politické práce.

Sestavení korpusu

Pokud máme stanovenou cílovou oblast a řečové společenství, můžeme začít sestavovat korpus, tedy soubor dokumentů, které budeme analyzovat. Kromě tématu a účastníků diskurzu je korpus dán také délkou časového období, v němž je diskurz sledován. Korpus musí být dostatečně velký, aby dobře reflektoval diskurz zkoumaného řečového společenství k dané cílové oblasti, a zároveň ne tak rozsáhlý, aby přesahoval analytické možnosti výzkumníka či výzkumného týmu. Pokud výzkumník nepoužívá počítačové metody korpusové lingvistiky, což metoda této studie nepředpokládá, může se N pohybovat v řádu desítek či stovek, nikoli však v řádu tisíců.

Téma povaha evropské integrace podle evropské politické elity by bez dalších omezení vedlo k nezvládnutelně velkému korpusu. Po zavedení několika omezení však bylo možno vytvořit korpus nepřesahující stovku dokumentů (N = 74). První omezení bylo časové: výzkum se soustředil pouze na debatu o evropské budoucnosti probíhající v letech 2000–2003. Druhé omezení bylo funkční: studie se zabývala pouze projevy nejvyšších politických představitelů členského či kandidátského státu. Třetí omezení vyplynulo z potřeby repre-

zmatitvosti korpusu: každý stát byl zastoupen nejméně dvěma a nanejvýše třemi projevy (člen studie nebylo měřit aktivitu států v debatě, představitelé některých států přispěli desítkami projevů, zatímco jinde byly dva projevy maximem).

Dedukce metaforických pojmů

Metaforické pojmy jsou dedukovány, odvozeny od obecných vysvětlujících schémat, která se pro danou cílovou oblast používají. Tato schémata získáme především na základě studia literatury věnující se zkoumané cílové oblasti. Zejména literatura, která rozebírá a aplikuje na cílovou oblast různé modely, scénáře či ideální typy, umožňuje nalézt zdrojové oblasti; podle nichž je strukturována oblast cílová. Reflexe této literatury musí být dostatečně široká, aby bylo zahrnuto co nejvíce možných zdrojových oblastí. Důležitou roli hraje v této fázi výzkumu práce s teoretickou literaturou, která obvykle v kondenzované podobě shrnuje hlavní pokusy o analýzu cílové oblasti a rozpracovává důsledky používaných vysvětlujících schémat. Odhalením metaforických základů těchto analýz získáme metaforické pojmy, které by měly z větší části pokrývat diskurz o cílové oblasti.

Samo nalezení a identifikace metaforických pojmů vyžadují určitou intuici a nelze zde poskytnout jednoznačný návod. Musí však platt, že metaforické pojmy:

- vystihují podstatu modelů či ideálních typů, s nimiž jsou spojeny;
- jsou operacionalizovatelné, a to tak, že je možno rozpracovat významové implikace jejich zdrojových oblastí pro oblast cílovou;
- pokrývají co nejvíce možných úvah o zvolené cílové oblasti;
- se navzájem nepřekrývají, aby při následné analýze nevznikaly pochybnosti o tom, kam řadit jednotlivé metaforické výrazy.

Rozebíraná stat dedukuje metaforické pojmy používané pro EU na základě rozboru teorií evropské integrace. Vychází z členění těchto teorií na federalismus, neofunkcionalismus a mezivládní přístup, které je běžné v příslušné literatuře, a pro každou z nich volí jeden metaforický pojem. Tato dedukce je nejjednodušší v případě federalismu, který předpokládá vytváření státních prvků na úrovni EU. Pro federalismus je tudíž možné použít metaforu **NADOBY**, která je všeobecně používanou metaforou státu. Mezivládní přístup, který zdůrazňuje roli členských států hledajících vyvážený kompromis, lze vysvětlit metaforou **ROVNOVÁHY**, která je v myšlení o mezinárodních

vztazích dobře zavedená. Neofunkcionalismus se zaměřuje na proces integrace a otázku jejího konečného stavu považuje za sekundární. Tuto jeho povahu vysvětluje metafora **POHYBY**.

Tyto tři metaforicky vyhovují uvedeným kritériím. Za prvé, souvislost mezi metaforou a ideálním typem je zaručena tím, že metaforický pojem je odvozen z konkrétní teorie, a pokud je to možné, používá označení v běžné literatuře (**NADOBA**, **ROVNOVÁHA**). Za druhé, metafory jsou rovněž snadno operacionalizovatelné co do svých implikací. Zdrojová oblast **NADOBA** implikuje jasně hranice EU, oddělení vnějšku od vnitřku a státní atributy EU. Zdrojová oblast **POHYB** se projevuje v použití terminologie pohybu a změny. Zdrojová oblast **ROVNOVÁHA** předpokládá existenci rovnocenných a vzájemně závislých aktérů, z nichž každý sleduje svůj individuální zájem.

Za třetí, každá z metafor je slučitelná nejen s teorií, z níž byla dedukována, nýbrž také s dalšími teoriemi evropské integrace, v případě **NADOBY** je to komparativní politologie, u **ROVNOVÁHY** realismus a v případě **POHYBU** konstruktivismus a část institucionalismu. Je tím pokryto téměř celé spektrum přístupů k evropské integraci. Za čtvrté, metaforické pojmy jsou dehnovány a operacionalizovány tak, že se logicky vylučují. Niemené toto kritérium je třeba mít na paměti i dále při práci s metaforickými výrazy, které jsou často dvojnásobně a mohou odkazovat k několika metaforickým pojmům.

Hledání metaforických výrazů a přehodnocení metaforických pojmů

Metaforické pojmy, které by byly dedukovány na základě literatury, je třeba konfrontovat se zkoumaným diskurzem zachyceným v korpusu. Zatímco rozpracování teoretických implikací metaforického pojmu zahajuje jeho operacionalizaci, spojení metaforického pojmu se všemi relevantními metaforickými výrazy, které se v korpusu vyskytují, ji zavrhne.

Tato fáze vyžaduje důkladné pročtení všech dokumentů korpusu. Má dva cíle. Na jedné straně hledá metaforické výrazy, které odpovídají dokovaným zdrojovým oblastem tak, jak byly v předechozí fázi definovány. Tyto metaforické výrazy jsou jednoznačně přiřazovány ke „svým“ metaforickým pojmům (tenký výraz může být přiřazen pouze k jednomu pojmu). Například v rozebíraném výzkumu byly výrazy „evropská budova“, „nutno stanovit hranice Evropy“ či „evropská vláda“ spojeny s pojmem **NADOBY**. Výrazy jako „rovnost členských států“ či „evropské aliance“ byly přiřazeny k **ROVNOVÁZE**. Pokud byla řeč o „nových integračních krocích“, o „motoru

integrace“ či o „dalším kurzu integrace“, šlo o pojem POHYBU. Dedukované metaforické pojmy tak byly propojeny se zkoumaným diskurzem.

Na druhé straně četbou dokumentů lze také nalézt metaforické výrazy, které neodpovídají žádné z dedukovaných metafor. Mohou odkazovat ke zdrojovým oblastem, jež se zatím dostatečně neodrážejí v sekundární literatuře, a proto nebyly identifikovány při dedukci metaforických pojmů. Rovněž se může ukázat, že některé z dedukovaných metafor se ve zkoumaném korpusu vůbec neobjevují a pro výsledky výzkumu jsou relevantní pouze svoji nepřítomností. Při výzkumu, který je předmětem našeho rozboru, se například ukázalo, že v korpusu se vyskytují takové metaforické výrazy jako „Evropa schopná dodávek“, „přidána hodnota EU“ či „vlastníci EU“, které neodpovídaly žádné z dedukovaných zdrojových oblastí. Za společného jmenovatele těchto výrazů byla nalezena zdrojová oblast FIRMY.

Dokonečím operacionalizace dosáhneme dvojím výsledku. Původní soubor metaforických pojmů, který vyplývá ze sekundární literatury k cílové oblasti, je přehodnocen a doplněn tak, aby odpovídal metaforám obsaženým ve zkoumaném korpusu. V našem případě získáváme konečný soubor NÁDOBA, POHYB, ROVNOVÁHA a FIRMA. Hlavním výsledkem operacionalizace je pak přiřazení všech metaforických výrazů, které se v korpusu týkají cílové oblasti, k metaforickým pojmům.

Stanovení frekvence metafor v korpusu

V této fázi je výskyt každého metaforického pojmu kvantifikován na základě frekvence výskytu metaforických výrazů, jež se k němu vážou. Tento krok se opírá o metodologický předpoklad, že vliv metafor na myšlení a jednání lze měřit frekvencí její přítomnosti v diskurzu.

Základní jednotkou pro tuto kvantifikaci je dokument, v rozebraném výzkumu se jedná o politický projev. Ve vztahu ke každému dokumentu v korpusu je každý metaforický pojem ohodnocen jako „dominantní“, „důležitý“, „přítomný“, „nepřítomný“, „odmítnutý“ nebo „dvojnáčný“. Hodnocení bere v úvahu jak frekvenci výskytu (první čtyři kategorie), tak i postoj mluvčího k dané metafoře (poslední dvě kategorie předpokládají jiné než pozitivní použití).

Po vyhodnocení všech dokumentů lze výsledky agregovat na úrovni celého korpusu. Agregace dává odpověď na otázky, v kolika dokumentech korpusu se daný metaforický pojem (tj. v našem případě NÁDOBA, POHYB, ROVNOVÁHA a FIRMA) objevuje jako dominantní, důležitý, přítomný, nepřítomný, odmítnutý a dvojnáčný.

Rozebraný výzkum metafor evropské integrace ukázal, že metaforou, která se v korpusu nejčastěji objevuje jako dominantní, je POHYB, zatímco NÁDOBA a ROVNOVÁHA za ní v této kategorii zaostávají téměř ve stejné míře. Nejednánější metaforou je ROVNOVÁHA a metaforou s nejvýraznější absencí je FIRMA.

Porovnávání segmentů diskurzu

Podobnou agregaci lze provést také na úrovni vybraných částí korpusu vymezených na základě politického kontextu, v němž je diskurz ukotven. Porovnání frekvencí, s nimiž se metafora objevují v různých částech korpusu, nám potom ukáže, do jaké míry se tyto segmenty korpusu shodují či odlišují v pojetí vybrané cílové oblasti.

Při výzkumu metafor Evropy byl korpus rozdělen do dvou částí – projevy představitelů 15 členských států EU a projevy představitelů 13 kandidátských států EU. Porovnání obou segmentů ukázalo zásadní shodu v distribuci frekvencí metafor. Přesto se objevilo několik rozdílů. Jednalo se především o relativně vyšší výskyt metafor ROVNOVÁHY a relativně nižší výskyt metafor NÁDOBY v diskurzu kandidátských států.

Vyhodnocení politických důsledků

V závěrečné fázi je třeba vzáhnout výsledky k politickému kontextu. Jak lze politicky interpretovat to, co bylo zjištěno o metaforách zkoumané cílové oblasti a jejich frekvenci ve zkoumaném diskurzu?

Výzkum metafor Evropy nabízí několik závěrů. Převládající metaforou v diskurzu o EU je POHYB. To lze interpretovat tak, že představitelé států EU očekávají, že základní způsob fungování EU se do budoucna příliš nezmění. Pro EU bude i nadále charakteristický proces vnitřních i vnějších přeměn, který nemá žádné jasné stanovené hranice. Také se ukazuje, že mezi novými a starými členy nejsou zásadní rozdíly. Něméné nové členové jsou v menší míře než starí připravěni vnímat EU jako NÁDOBU implikující vznik státních struktur na evropské úrovni. Naopak mnohem smířlivější jsou s metaforou ROVNOVÁHY, která předpokládá zachování mezistátního charakteru EU.

5.5 Metafory americké politiky

George Lakoff není pouze spoluautorem teoretického díla, které zásadně ovlivnilo výzkum metafor v řadě oborů, ale sám k tomuto výzkumu přispěl řadou empirických studií. Z politologického hlediska je jeho hlavním příspěvkem monografie *Moral Politics* zkoumající hlavní proudy americké domácí politiky (Lakoff, 1996).

Lakoff se zaměřuje na dva hlavní proudy americké politiky – konzervativce představované stranou republikánů a liberály zastupované stranou demokratů (v evropském pojetí by bylo namístě mluvit spíše o sociálních konzervatelech než o liberálech). Ukazuje zde pomocí metafor RODINY, že každý z proudů je myšlenkově ukotven ve svém vlastním pohledu na svět. Nejen že tyto pohledy jsou vzájemně neslučitelné, ale navíc se jeden z pohledů druhého jeví jako rozporný a těžko pochopitelný. Analýza rozdílů v metaforyckých pojmech, o něž se konzervativci a liberálové při svých veřejných vystoupeních opírají, umožňuje pochopit rozdíly mezi liberální a konzervativní politikou a ukázat, že jak liberálové, tak konzervativci jsou každý z hlediska svého metaforyckého pojmu konzistentní.

Dva politické postoje

Lakoff se zaměřuje na hlavní proud amerického politického diskurzu konce osmdesátých a počátku devadesátých let. Nevyrváří striktně stanovený korpus, zaměřuje se na hlavní příspěvky do politické debaty, ať už jsou jejich autoři významní politici, nebo politicky aktivní intelektuálové. Na základě studia těchto textů charakterizuje každý z obou proudů skupinou politických stanovisek, které jsou pro daný proud nejvýznamnější.

K hlavním rysům konzervativního programu patří kritika sociálních a zdravotních výdajů, potratů, regulace ekonomiky či progresivního zdanění, a naopak podpora tvrdých trestů včetně trestu smrti či výdajů na obranu a bezpečnost. Liberálové zase podporují progresivní zdanění, regulaci ekonomiky a vytváření sociální sítě, domnívají se, že žena má právo na potrat, zločinnost vidí jako sociální problém, který nelze řešit represí, a proto jsou také váhaví při výdajích na ozbrojené složky.

Lakoff si na základě těchto dokumentů všimá, že liberálové a konzervativci se v politické debatě navzájem vnímají jako vnitřně nekonzistentní. Například liberál těžko chápe, proč konzervativce hájí trest smrti a současně právo na ještě nenarozený život, přičemž odmítá program na péči o těhotné,

nebo proč je konzervativce ochoten chránit občany investicemi do věznic či do výzbroje a zároveň chce rušit agentury na ochranu zaměstnanců a spotřebitelů. Naopak konzervativce nerozumí tomu, jak může liberál mluvit o právech dítěte a zároveň bránit práva odsouzených pedofilů, jak chce podporovat postavení zaměstnanců, když dusí podnikání regulacemi a vysokými daněmi, nebo jak může pomáhat sociálně potřebným, když je činní závislými na státní podpoře.

Dvě metafory rodiny

Lakoff si klade za cíl nalézt takové metaforycké pojmy, které dokážou vysvětlit jak vnitřní koherenci liberálního a konzervativního stanoviska, tak i jejich vzájemné nepochopení. Navíc se má jednat o takové pojmy, které objasní výběr ústředních témat na každé straně i rétorické prostředky použité k jejich obhajobě.

Při svém výzkumu vychází z postřehu, že jedním z nejzákladnějších metaforyckých pojmů v americké politice je metafora NÁROD JE RODINA, z níž vyplývají další dva metaforycké pojmy VLÁDA JE RODIČ a OBČANÉ JSOU DĚTI. Existenci těchto metafor dokládá na příkladech z běžné angličtiny. Jedná se však o metafory všeobecně sdílené, které nemohou vysvětlit rozdíly mezi konzervativci a liberály. Tento rozdíl lze uchopit pomocí zcela odlišných představ o ideálním vztahu mezi RODIČEM (VLÁDOU) a DĚTI (OBČANY). Lakoff v této souvislosti rozlišuje dva modely rodičů – přísný rodič a pečující rodič, které odpovídají tradiční dělbě rolí mezi otcem a matkou. Na tomto základě formuluje pro cílovou oblast VLÁDA dvě zdrojové oblasti: PŘÍSNÝ OTEC inspiroující konzervativce a PEČUJÍCÍ RODIČ, k němuž se hlásí liberálové (Lakoff nepoužívá při vymezení liberálních zdrojové oblasti slovo matka, které by odpovídalo konzervativnímu otci patrně proto, aby signalizoval liberální odstup od tradiční dělbě rolí).

Lakoff vychází ze stereotypních představ o výchově, poněvadž zdrojová oblast usazené metafory musí být snadno a všeobecně srozumitelná. Takové fenomény nalezneme právě v oblasti tradovaných pravd a stereotypů. Na tomto základě zpracovává své dvě zdrojové oblasti. Zdrojovou oblast PŘÍSNÝ OTEC potom charakterizuje jako tradiční model rodiny, kde otec je ochráncem a živitelem, řídí rodinu a jeho autorita je nezpochybnitelná. Výchova se opírá o respekt k rodičovské autoritě podpořený systémem odměn a trestů. Děti jsou vedené k disciplíně a samostatnosti, což jim umožní úspěšně se prosadit v dospělosti, kdy rodiče do jejich životů již nijak nezasahují. Hlavními prioritami tohoto modelu jsou morální síla,

respekt k autoritě a dodržování pravidel. Zatojová oblast PEČUJÍCÍ RODIČ se opírá především o vzájemnou lásku, komunikaci a empatii, na nichž je založen vzájemný respekt mezi rodiči a dětmi, který přetvárá i poté, co děti dosáhnou dospělosti. Hlavním cílem výchovy PEČUJÍCÍHO RODIČE je vychovávat děti, které budou schopné se zapojit do sociálních svazků a nalézt v životě štěstí a naplnění. Hlavními prioritami tohoto modelu jsou empatie a pomoc ostatním.

Důsledky metafor

Důsledky těchto dvou metafor vlády nejsou pouze politické, nýbrž také morální. Každá z nich je základem radikálně odlišného morálního pojetí světa a politický střet mezi konzervativci a liberály je podle Lakoffa pouze důsledkem hlubšího střetu morálního.

Metaforu nabízejí morální kompasům, kdo se k nim (podle Lakoffa podvědomě) hlásí. V případě PŘÍSNÉHO OTCE jde o následující principy morálního jednání: jasné odlišení mezi dobrem a zlem, podpora samostatnosti, disciplíny a odpovědnosti, udržení systému odměn a trestů, podpora trestu jako nástroje udržení autority, ochrana morálního společenství před vnějšími zly a podpora legitimní autority.

Liberální principy PEČUJÍCÍHO RODIČE jsou odlišné, zahrnují: empatiecké jednání a podporu spravedlivosti, pomoc těm, kteří si sami nemohou pomoci, ochranu těch, kteří se sami nemohou chránit, podporu životního naplnění a konečně péči o sebe sama za účelem naplnění těchto principů.

Tyto principy pak Lakoff aplikuje při řešení politických otázek, které hýbaly USA ve sledovaném období a byly předmětem sporů mezi konzervativci a liberály. Jednalo se o sociální výdaje, daně, potírání zločinnosti, regulování ekonomiky, ochranu životního prostředí, podporu menšinám, potrat, roli náboženství a vztah k federální vládě. Ukazuje, že liberální a konzervativní pozice jsou v těchto sporech přímým důsledkem metafor vlády jako PEČUJÍCÍHO RODIČE a jako PŘÍSNÉHO OTCE.

Například progresivní zdanění je nepřijatelné z pohledu PŘÍSNÉHO OTCE, poněvadž trestá bohaté za to, že jsou samostatní, disciplinovaní a úspěšní. Naopak z pohledu PEČUJÍCÍHO RODIČE je nezbytné, neboť díky progresivnímu zdanění je možno získat zdroje na pomoc těm, kteří ji potřebují. Bohatí, kteří vyrostli v RODINĚ zvané USA, mají povinnost postarat se o méně šťastné členy této RODINY. Konzervativci podpoří trest smrti, poněvadž přísný trest je zárukou zachování morálního řádu, a odmítnou potrat (který se většinou týká mladistvých matek), poněvadž nechrání těhotenství je

často výsledkem nezodpovědného chování a musí být potrestáno. Z pohledu PEČUJÍCÍHO RODIČE není přijatelné zbavit života své DÍTĚ trestem smrti, ale potrat má své opodstatnění, pokud žena není na mateřství připravena a v jeho důsledku by si zničila možnost životního naplnění.

Lakoff rovněž svým modelem vysvětluje určitou anomálii u amerických konzervativců. Konkrétně jde o odpor, který u důležitého křídla konzervativců vyvolává federální vláda, zatímco jinde ve světě se konzervativci k vládě obvykle hlásí už proto, že respektují autoritu implikovanou modelem PŘÍSNÉHO OTCE. Lakoff tento rozdíl vysvětluje americkým pojetím PŘÍSNÉHO OTCE, které se liší od ostatních (v Evropě či v Japonsku) tím, že emocionálně vzdálený OTEC nezasahuje do života dospělých potomků, jinak se totiž mění na nelegitimního tyрана, proti němuž je třeba vystoupit. Lakoffovy metaforu nabízejí kategorizační schéma, které umožňuje porozumět americkým politickým debatám. Pomáhají systematizovat zdánlivě nesouvisející politické pozice do koherentních celků. Na základě této metaforické koherence je podle Lakoffa možno politické pozice dokonce předpovídat.

5.6 Zhodnocení

Analýza metafor je součástí diskurzivní analýzy, s níž sdílí své silné i slabé stránky. Její hlavní problém se proto týká vztahu diskurzivní a nediskurzivní reality. Analýza metafor se nutně soustředí na diskurzivní realitu, a proto bude vykazovat tendenci k systematickému podeňování nediskurzivních (materiálních) aspektů politické reality. Do jaké míry je tato skutečnost problémem, závisí na ontologickém stanovisku výzkumníka. Bez větších poúží se s tímto omezením smíří ti, kdo považují ideje za rozhodující pro pochopení politiky. Naopak zásadní překážkou bude pro badatele, kteří se soustředí na materiální aspekty, ať už politické, či mocenské. Nicméně jak ukazuje například Chiltonova práce, tento inherentní limit analýzy metafor lze částečně obejít, pokud je analýza včleněna do příslušného historického kontextu. Často se lze přitom spolehnout na příslušnou literaturu a není nutné podnikat vlastní historický výzkum.

Analýza metafor má však i své vlastní slabé a silné stránky, které se sice mohou překrývat s některými jinými přístupy k diskurzivní analýze, ale nevztahují se na tuto metodologii jako celek. K podstatným přednostem analýzy metafor patří zejména následující skutečnosti:

■ **Zobecnitelnost výsledků a flexibilita abstraktních kategorií.** Přístup propojuje rovinu abstrakce (metaforický pojem) s rovinou konkrétních dat (metaforický výraz), přičemž nechává na vůli výzkumníka, jakým způsobem bude definovat abstraktní kategorie (metaforické pojmy) použité při dosaženími prostřednictvím jiných metodologií. Tím se liší například od lingvisticky orientovaných přístupů, které přinašají výsledky, jež jsou zejména z hlediska jazykového, nicméně těžko interpreovatelné politologicky.

■ **Epistemologická flexibilita.** Analýzu metafor lze provádět jak ryze interpretativním přístupem (metafory se těšily pozornosti několika představitelů postmoderny), tak i podle racionalistického kánonu, kdy metafory jsou důsledně kvantifikovány (co do frekvence i co do obsahu) a vystupují jako závislé či nezávislé proměnné v kauzálních modelech.

■ **Reflexe pravdivosti diskurzu.** Diskurzivní analýza si obvykle neklade otázku po pravdivosti zkoumaného textu, ponechává za důležité považuje fakt, že autor textu se svými výroky veřejně hlásí k určitým myšlenkám, jejichž rozbor vypovídá o politické realitě, a to bez ohledu na to, co si ve skutečnosti myslí. V této souvislosti se diskurzivní analýze občas vytýká, že nekriticky přebírá, co politici říkají, ač právě tento typ projevu je často vysoco manipulativní. Analýza metafor nabízí na tuto výtku částečnou odpověď. I metafory jsou nepochybně prostředkem politické manipulace, týká se to však především metafor konvenčních a nekonvenčních. Na druhou stranu usazené metafory nejsou ani jako metafory vnímány, a proto představy účastníků diskurzu bez ohledu na obsah jejich projevu.

Analýza metafor však s sebou rovněž nese svá specifická úskalí. K jejím rizikům patří zejména následující skutečnosti:

- **Úzký záběr.** Diskurzivní analýza redukuje zkoumanou realitu na diskurz a analýza metafor ji dále zužuje na použití jedné konkrétní skupiny jazykových jevů. Jakkoli vysoká je vypovídací schopnost metafor o zkoumaném dokumentu, jedná se pouze o jeden z mnoha diskurzivně zkoumatelných prvků.
- **Chybí jednoznačný návod k nalezení a formulaci metaforických pojmů.** Jedná se o odvrácenou tvář zmíněné flexibility při definici abstraktních kategorií. Úspěšná formulace metaforických pojmů závisí na úsudku výzkumníka. Lze stanovit vnější kritéria, která by metaforické

pojmy měly splňovat, není však možné formalizovat a často ani zpětně vysvětlit jejich identifikaci.

■ **Konzervativní tendence.** Jedná se o strukturálně orientovaný přístup, který má problémy s analýzou změny. Výzkum většinou spočívá v odhalení závislosti zkoumaného diskurzu na tradičních vzorcích myšlení představených usazenými metaforickými pojmy. Očekává se, že se tyto vzorce budou opakovat i do budoucna. Změna může přijít pouze zvrážšku, tedy z nediskurzivní reality.

5.7 Závěr

Analýza metafor nabízí účinné nástroje pro rozbor diskurzu, at už se jedná o diskurz odborný, politický, literární, či jiný. Ačkoli se analýza obvykle pojí s ontologickým holismem a epistemologickým porozuměním, nevyhnutě se ani s dalšími pozicemi. Analýza obvykle spočívá v odhalení a rozboru zdrojových oblastí, na jejichž základě si účastníci diskurzu vytvářejí představy o zkoumané cílové oblasti. Kapiola se blže věnovala aplikaci výzkumní metafor cílovým oblastem americké národní bezpečnosti během studené války. EU v období velkého rozšiřování a domáci politice amerických republikánů a demokratů.

Metaforou se struktura a logika zdrojové oblasti přenáší do oblasti cílové. Pokud tedy tuto logiku a strukturu poznáme, můžeme v cílové oblasti odhalit souvislosti, které nejsou bez identifikace metafory zřejmé. Můžeme však také formulovat očekávání budoucího vývoje cílové oblasti, které se opírá o předpoklad, že nalezene zdrojové oblasti budou na cílovou oblast nadále působit. Lze například očekávat, že úvahy o bezpečnosti státu budou i nadále utvářeny metaforou státu jako **NÁDOBY** nebo že morální a politický kompas konzervativního politika se bude řídit metaforou vlády jako **PŘÍSNÉHO OTCE**.

Teoretická otevřenost a kompatibilita s různými teoriemi patří k silným stránkám analýzy metafor, byť často klade vysoké nároky na úsudek či zkušenost výzkumníka. Umožňuje však triangulaci a zasazování výsledků do nediskurzivního kontextu, čímž pomáhá překonávat vnitřní limity diskurzivně orientovaných přístupů.

Doporučená četba

Dobrým a všeobecně přístupným úvodem do analýzy metafor je práce Lakoffa a Johnsona (2002/1980), shrnutí přístupů a výsledků analýzy metafor nalezneme ve sborníku vydaném Ortonym (Ortony, 1993). Nad možností analýzy metafor v oboru mezinárodních vztahů se zamýšlí sborník vydaný Beeren a De Landtsheerovou (2004), který obsahuje řadu zajímavých příspěvků, přičemž práce De Landtsheerové a De Vrijové a práce Andersona (De Landtsheer a De Vrij, 2004; Anderson, 2004) se vymykají běžnému přístupu svým důrazem na kvantitativní a kauzální přístup. Kromě prací rozebíraných v této kapitole (Drulák, 2006a; Chilton, 1996; Lakoff, 1996) je k dispozici řada dalších zdařilých aplikací analýzy metafor v politických vědách (Chilton a Lakoff, 1995; Hülsse, 2003; Luoma-aho, 2004; Milliken, 1996; Musolff, 1995, 2000, 2001). V češtině nabízí základní informace o studiu metafor v mezinárodních vztazích Drulák (2005, 2006b).

Otázky

- Co je zdrojová oblast metafor?
- Lze metaforu studovat kvantitativně? Jak?
- Navrhnete cílovou oblast vašeho výzkumu a pokuste se k ní dedukovat několik zdrojových oblastí.
- Jaká řečová společenství přicházejí v úvahu pro váš výzkum?
- Jak byste postupovali při sestavování korpusu?

6

Etnografie

Elsa Tuimets, Vít Štíbecký

Cílem této kapitoly bude ukázat, jak je možné využít etnologickou a antropologickou metodologii ve sféře politické vědy. Kapitola se zaměří především na studium „organizační kultury“, což je téma blízké sociologii organizací a přístupům studujícím politické instituce a elity. Nejprve však bude nutné objasnit rozdíl mezi třemi termíny: etnografií, etnologií a antropologií. Odlišnost používání těchto termínů je třeba vnímat především v kontextu jednotlivých dominantních národních škol, tedy americké, britské a francouzské a částečně i německé, kde se tyto disciplíny rozvinuly především v průběhu 19. století. Etnografií lze označit za metodologii používanou v antropologii (termín užívaný v anglosaském světě) a etnologii (termín užívaný ve Francii) sloužící k analýze sociálních skupin a společností. Zatímco etnografie v sobě skrývá metody pro zkoumání empirické reality, etnologie a antropologie jsou chápány jako (komparativní) syntézy vědeckého studia tradičních společností založené na dlouhodobém a detailním zkoumání daného společenství (Laburthe-Tolra a Warnier, 1993, s. 50; Bonte a Izard, 1992, s. 470).

Chceme-li porozumět tomu, jak se etnografie rozvinula jako metodologie výzkumu v politické vědě, je třeba vrátit se k jejím počátkům. Původním cílem etnografie je popisovat etnické skupiny, které se vyznačují kulturou a způsobem života, které jsou odlišné od života charakteristického pro industriální společnost. První etnografové často doprovázeli misionáře či nejrůznější cestovatele na jejich objevitelských cestách a všimli si odlišných a z jejich pohledu velmi často podivných nových kultur. Postupem času se hlavní směr bádání přesunul z pouhého popisu společnosti a společenství k porozumění a interpretaci sociálního chování. V těchto momentech se zrodila moderní antropologie a etnologie, což jsou synonyma odkazující pouze na národní vědecký kontext. Průkopnickými a dnes již klasickými antropologickými pracemi se pak staly například Evans-Pritchard, (1940) nebo práce Lévi-Strausse zabývající se indiány kmene Nambiwara žijícími v brazilských deštných pralesích (Lévi-Strauss, 1955). Další výrazná vlna následovala v období dekolonizace, která v rámci hledání nových témat přinesla výrazný impulz